

Language: Yorùbá

Àfihàn ẹwúrù gégé bí akonibínrin ilú mòro: ẹrí láti inú lítírẹ̀sọ alohùn yorùbá

Raphael Ayodeji ADESUYAN (PhD)

Adeyemi Federal University of Education

E-mail: radesuyan1@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-2088-9136>

&

Julius Oyewole ADEBOYE (Ph.D)

Adeyemi Federal University of Education

E-mail: Adeboyejulius32@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0009-0005-2227-498x>

ÀṢAMỌ

Ìṣẹ̀ iwádíí yíi ẹ̀ ẹ̀gbéyẹ̀wò àfihàn Ewúrù gégé bí akonibínrin nípasẹ̀ lítírẹ̀sọ̀ àlòhùn Yorùbá. Àkíyèsí fí hàn pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ẹ̀sẹ̀ iwádíí tí ó ti wà lórí lítírẹ̀sọ̀ àlòhùn Yorùbá ni ó rọ̀ mọ̀ akoni ọ̀kúnrin, ẹ̀yí tí ó mú kí ojúṣe àti agbára àwọn akoni obínrin nínú ìtàn iwásẹ̀ dín kù. Àfọjúsùn wádíí yíi ni láti dí àláfọ̀ yíi nípa síṣe àyẹ̀wò Òrìṣà Ewúrù gégé bí akonibínrin ní ilú Mòro láti túbò wo ipò akonibínrin nínú ìtàn àti àṣà Yorùbá. Ìlànà ẹ̀sẹ̀wádíí méjì ọ̀tọ̀tọ̀ ni a lò fún ẹ̀sẹ̀ yíi: àkókọ̀ ni síṣe àkójopọ̀ ewi Òrìṣà Ewúrù tí ó tọ̀ka sí iwà akonibínrin tí Ewúrù hù, ẹ̀yí tí ó fí di akoni òrìṣà nígbà tí ó kú tán. Bákan náà ni a tún ẹ̀ ẹ̀fọ̀rọ̀wánilẹ̀nuwò fún àwọn agbáterù Òrìṣà Ewúrù (ọ̀kúnrin àti obínrin mèsàn-án) ní ilú Mòro. Ìlànà ẹ̀sẹ̀wádíí kejì tí a lò ni síṣe àmúlò àwọn iwé tí ó wúlò fún ẹ̀sẹ̀ yíi; bíi àwọn àpilẹ̀kọ̀, iwé, àti àwọn iwé orí ẹ̀rọ̀ ayélujára. Itúpalẹ̀ àwọn àkójopọ̀ wònyí ni a ẹ̀ pẹ̀lú Tíọ̀rì Àbùdà-Akoni (*Archetypal Criticism*). Àbájáde iwádíí yíi fí hàn pé Ewúrù kì í ẹ̀ ọ̀rìṣà lásán, bí kò ẹ̀ akonibínrin tí ó lo agbára àbíníbí àti ti ẹ̀mí rẹ̀ láti pèsè ààbò, àláfíà, àti ọ̀mọ̀ fún àwùjọ̀ Mòro nínú ìbáṣepọ̀ rẹ̀ pẹ̀lú Làòbù nígbà ayé wọn. Ẹ̀sẹ̀ yíi fí kún ìmọ̀ nínú lítírẹ̀sọ̀ àlòhùn Yorùbá nípa títọ̀ka sí bí obínrin ẹ̀ ní jẹ̀ ọ̀pómúlẹ̀rọ̀ idàgbàsókè àti ẹ̀sọ̀kan nínú ìtàn iwásẹ̀ ilẹ̀ Adúláwò.

KÓKÓ ỌRỌ:

Òrìṣà Ewúrù, Akonibínrin, Lítírẹ̀sọ̀ Alohùn, Tíọ̀rì Àbùdà-Akoni, Ilú Mòro.

The portrayal of ẹwúrù as a heroine in mòro: references from yorùbá oral literature

ABSTRACT

This research paper examines the portrayal of *Ewúrù* as a heroine in Yorùbá oral literature. Observation shows that most studies on heroism in Yorùbá literature predominantly focus on male heroes, thereby overlooking the status and power of mythic heroines like *Ewúrù*; this is the academic lacuna that this study intends to fill. Two distinct research methodologies were adopted for this study: the first involves the collection of *Ewúrù* deity poetry that

highlights the heroic deeds she performed, which elevated her to a revered hero-deity after her transition. Similarly, in-depth interviews were conducted with nine custodians of the *Ewúrù* deity (both male and female) in Mòro town. The second research methodology involves the utilization of relevant literature, including journal articles, books, and internet resources. The collected data were transcribed and analyzed using *Archetypal Criticism* as the theoretical framework. The findings of this study reveal that *Ewúrù* is not merely a deity, but a heroine who deployed her innate and spiritual powers to provide security, peace, and children for the Mòro community through her covenant with *Láòbú*. This study contributes to the body of knowledge in Yorùbá oral literature by highlighting how women serve as pillars of development and unity in African etiological narratives.

KEYWORDS:

Ewúrù Deity, Heroine, Oral Literature, Archetypal Criticism, Mòro Town.

A representação de Ewuru como heroína da cidade de Mòro: evidências da literatura popular ioruba

RESUMO

Esta pesquisa examina a representação de Ewuru como heroína na literatura oral iorubá. Vale ressaltar que a maior parte das pesquisas sobre a literatura oral iorubá tem se concentrado em heróis masculinos, o que acabou por diminuir o papel e o poder das heroínas na história e na narrativa. O objetivo deste estudo é preencher essa lacuna analisando a Deusa Ewuru como heroína na cidade de Mòro, a fim de aprofundar a compreensão sobre o papel da heroína na história e na cultura iorubá. Dois métodos de pesquisa distintos foram empregados neste trabalho: o primeiro consistiu em reunir poemas sobre a Deusa Ewuru que descrevem os feitos heroicos realizados por ela — ações que a elevaram ao status de deusa heroína após sua morte. Paralelamente, foram realizadas entrevistas com devotos da Deusa Ewuru (nove homens e nove mulheres) na cidade de Mòro. A segunda estratégia de pesquisa envolveu a utilização de literatura pertinente ao tema, incluindo artigos, livros e recursos online. A análise desse material foi realizada à luz da Crítica Arquetípica. Os resultados da pesquisa revelam que Ewuru não é apenas uma deusa, mas uma heroína que empregou seus poderes naturais e espirituais para proporcionar proteção, paz e descendência à comunidade de Mòro, no contexto de sua relação com Laobú àquela época. Este trabalho contribui para o conhecimento da literatura oral iorubá ao destacar o papel das mulheres como força motriz do desenvolvimento e da unidade na história do continente africano.

PALAVRAS-CHAVE:

Deusa Ewuru, Heroína, Arte Literária, Teoria Heroica, Cidade de Mòro.

Ìfáàrà

Lítírẹ̀sọ̀ ilẹ̀ Adúláwọ̀ nì a lẹ̀ kà sí ẹ̀yí tí ó ní gbòngbò ìpílẹ̀ nínú ìṣẹ̀ṣe, ìtàn ìwásẹ̀ àti ìmọ̀ ìjìnlẹ̀-ẹ̀rò níbi tí àwọn akọ̀nikùnrin tàbí akọ̀nibìnrin àti àwọn ẹ̀mí àìrì tí máa ń kó ipa pàtàkì nínú àyànmọ̀ ẹ̀dà àti ìmútòrò àwùjọ̀. Ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ẹ̀yà nì ilẹ̀ Adúláwọ̀, àwọn akọ̀ni tí wọ̀n dì òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀ nì wọ̀n gbà gégé bí alágbára tí ó máa ń dá ààbò bo ilú, rí i dájú pé òfin àwùjọ̀ dì pípamọ̀ àti pípèsè ìtọ̀sọ̀nà ní àkókò ìṣòro. Adéoyè (1985:61) sọ pé:

A ti kàá bí àwọn àgbààgbà ọrun tàbí àwọn irúnmolẹ wònyí ẹ di ẹni-tí-orí-ṣà-dá, tí a sì sọ wọn ní ọ̀rìṣà. Ẹyí tó láti mú un yé wa pé bí olúkúlùkù bá fi ọ̀rìṣà tí ó jẹ olùṣọ rẹ ẹ baba ogun, alágbàwí àti onílàjà rẹ lódò Olódùmarè tí ó rán wọn wá, kò burú. Ẹyí ni ó sì mú kí wọn máa bẹ àwọn ọ̀rìṣà wònyí sí Olórun.

Àyọlò òkè yìí n fí yé wa pé gégé bí ìgbàgbọ Yorùbá, ìránṣẹ, alágbàwí, onílàjà, akònikúnrin àti akònbínrin ni àwọn ọ̀pọ ọ̀rìṣà wònyí kí wọn tó di àkúnlẹbọ, ẹyí tí kò yọ Ẹwúrù naa sile. Àwọn olùsìn wọn máa n gbé oríyìn fún wọn lóòrèkòòrè lórí àwọn ipa mánìgbàgbé tí wọn kó kí wọn tó di ọ̀rìṣà àkúnlẹbọ. Ìgbàgbọ wọn ni pé irú àwọn èniyàn tí wọn di ọ̀rìṣà yìí lè sọ ohun tí ó n dùn wọn lókàn níwájú Olódùmarè. Fátúrótì (2019:30) fi èrò rẹ hàn pé:

Yorùbá gbàgbọ pé nígbà tí àwọn bá dúró níwájú àwọn ọ̀rìṣà wònyí, dandan ni kí àwọn ọ̀rìṣà wònyí wà nínú ẹmí láti wá gbé ẹbọ àti ẹbẹ wọn lọ sí ọ̀dò Olódùmarè. Yorùbá gbà pé àwọn ọ̀rìṣà wònyí ni ó máa n mú ohunkóhun tí àwọn bá béèrè ní ojúbọ àwọn ọ̀rìṣà wònyí lọ bá Olódùmarè ní ọ̀de ọrun.

Àyọlò yìí n fí yé wa pé agbẹ̀boyọrun ni àwọn ọ̀rìṣà wònyí jẹ fún Olódùmarè, tí wọn sì máa n sìn wọn pẹ̀lú ìgbàgbọ pé ohun gbogbo yóò túbàtùṣẹ fún àwọn tí àwọn bá ti n bọ wọn ní àkókò tí ó bá yẹ. Àwọn akònbínrin wònyí ní ìgbà ayé wọn àti lẹyìn tí wọn di ọ̀rìṣà ni wọn sì máa n ṣàfihàn wọn nínú itàn iwásẹ, itàn akòni, àlọ àti àwọn ewì alohùn lókàn-ò-jòkan nílẹ Adúláwò.

Ọkan lára àwọn ọ̀rìṣà àkúnlẹbọ tí wọn jẹ akòni mánìgbàgbé ni Ewúrù ní ilú Mòro tí iṣẹ iwádìí yìí dá lé. Kí ó tó di ọ̀rìṣà àkúnlẹbọ, Ewúrù jẹ akònbínrin tí a lè fojú wò gégé bí ẹni tí agbára rẹ n ṣàfihàn ìgboyà, ifi-ara-ẹni-jìn àti agbára àtòkèwá. Gégé bí akònbínrin, Ewúrù jẹ àpẹẹrẹ agbára àdáyébá, tí ó fún un ní ànfààní láti gba àwọn èniyàn rẹ là. Alàgbà Jimoh Oládélé tí ó jẹ ọkan nínú àwọn abẹ̀nà-imò wa ní ilú Mòro ṣàlàyé pé iṣesí àti ihùwàsí Ewúrù nígbà ayé rẹ àti àtìlẹyìn tí ó n ẹ fún àwọn olùsìn rẹ lẹyìn tí ó di ọ̀rìṣà àkúnlẹbọ tán ni ó sọ ọ di akònbínrin olókíkí lókàn àwọn èniyàn ilú Mòro àti agbègbè rẹ. Mbiti (1990:36) fídí ọ̀rò yìí múlẹ nípa síṣọ pé:

African traditional religion recognizes the existence of spiritual being who interact closely with human communities and influence daily life.

Ẹsìn ibílẹ ilẹ Adúláwò mò dájú pé àwọn ẹmí àírí kan n bẹ tí wọn n bá àwọn èniyàn àwùjọ ẹ ajọṣepọ, tí wọn sì n lówọ sí ìgbé-ayé ojoojúmọ wọn.

Àyọlò òkè yìí n fí ọ̀te le pé ìgbàgbọ àwọn èniyàn ilẹ Adúláwò ni pé àwọn ẹ̀dà kan n bẹ tí Olódùmarè fún ní agbára kan tí ó yàtò pàápàá jùlọ tí wọn bá wà láyé àti tí wọn ò bá sí láyé mọ, ẹyí tí ó sì máa n ní ipa pàtàkì lórí ìgbé-ayé àwọn èniyàn àwùjọ lápapọ. Irú iwòye yìí sì ẹ rẹgí pẹ̀lú ìhà tí àwọn olùgbé ilú Mòro kọ sí Ewúrù gégé bí akònbínrin tí ó n bẹ láàrin àwùjọ wọn bí wọn kò tilẹ lè rí i mọ lójúkorójú lẹyìn tí ó ti di ọ̀rìṣà àkúnlẹbọ.

Bó tilẹ jẹ pé ọ̀pọ iwádìí ti sọ nípa akòni nínú lítírẹ̀ṣọ ẹnu, àpẹẹrẹ akòni ọkúnrin ni wọn máa n gbe yọ jù (bí Sàngó, Ọ̀gún, tàbí àwọn ọ̀dẹ akòni), tí wọn

sì n fójú fo ipò, àbùdá, àti agbára àwọn akonibinrin tí ó pèsè ààbò fún ilú gégé bí Ewúrù ti se. Èyí ni àláfó gágá ìmò tí isẹ̀ iwádíí yí fẹ́ fi kún nípa títújúká isẹ̀ akonibinrin nínú lítírẹ̀sò àlòhùn.

Ète tí isẹ̀ iwádíí yí dá lé láti se ni láti pèsè àlàyé àti àkójopò kíkún lórí àwọn itàn iwásẹ̀, ewì, àti oríkì tí ó rọ̀ mọ̀ Òrìṣà Ewúrù ní ilú Mòro gégé bí akonibinrin mánìgbàgbé. Nípa sísẹ̀ bẹ̀, isẹ̀ yí yóò tọ́ka sí àwọn kókó àbùdá akoni tí ó sọ̀ ó di òòṣà àkúnlẹ̀bọ̀ àti òpómúléró ààbò nínú àwùjọ, láti fi gbe ipò àti isẹ̀ pàtàkì tí obinrin n se yọ̀ nínú títún ayé tò àti dídáàbòbò ilú gégé bí a se rí i nínú lítírẹ̀sò alohùn Yorùbá.

Abala méjì ọ̀tọ̀ọ̀tọ̀ ni a lo fún kíkó data jọ fún iwádíí yí. Àkókó ni ó dá lórí sísẹ̀ àkójopò ewì, oríkì, àti itàn Òrìṣà Ewúrù látenu àwọn olùsìn rẹ̀. A ó se ifòròwánilẹ̀nuwò fún àwọn agbàterù, àwọn olórìṣà Ewúrù (okunrin àti obinrin) àti àmúlò àwọn iwé tó wúlò fún isẹ̀ yí. Àkọ̀jọ-èdè-fáyẹ̀wò yí ni a ó fi **Tíorì Àbùdá-Akoni (Archetypal Criticism)** tú palẹ̀ láti fi han bí lítírẹ̀sò se gbé Ewúrù yọ̀ gégé bí akonibinrin mánìgbàgbé.

Ogbon Iṣewádíí

Sísẹ̀ iwádíí tí ó jinlẹ̀ ni isẹ̀ yí je mọ̀. Èyí ni ó mú wa lọ sí ilú Mòro láti fi ọ̀rọ̀ wá àwọn agbàterù àti olùsìn òrìṣà Ewúrù àti agbààgbà ilú Mòro lẹnu wò pẹ̀lú èròngbà láti ní ìmò kíkún nípa Ewúrù gégé bí akonibinrin nígbà ayé rẹ̀ àti bí ó se di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀, àwọn ohun tí wón fi máa n bọ̀ ó àti isàfihàn agbára rẹ̀ láti igbà ayé rẹ̀ títí tí ó fi di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Ní oko iwádíí, a se ifòròwánilẹ̀nuwò ifojúrinjú pẹ̀lú abọ̀rẹ̀ 1, iyálóòṣà 1, apohùn 2, olùsìn 2 àti agbààgbà ilú 3 tí àpapọ̀ wọn je mèsàn-án (9) lórí àwọn kókó tí a mẹnù bà lókè. Ìdáhùn tí wón fún wa lókan-ò-jòkan ràn wá lówó púpọ̀ láti tan ìmọ̀lẹ̀ sí isẹ̀ akíkanjú tí Ewúrù se láàrin àwùjọ ilú Mòro àti agbègbè rẹ̀ lápapọ̀. Bákan náà ni a tún bá wọn kópa nínú àjòdún bíbọ̀ òrìṣà Ewúrù láti ibèrẹ̀ dé òpin, èyí sì fún wa ní ànfààní láti fi ojú gán-án-ní agbèkalẹ̀ ọ̀dún òrìṣà Ewúrù ní sísẹ̀-n-tẹ̀lẹ̀ àti ipohùn tí ó n sàfihàn pàtàkì rẹ̀ lókè eèpẹ̀ àti ọ̀wọ̀ iyí àti èyẹ̀ tí àwọn olùsìn rẹ̀ fi mú un léyìn tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. A bá àwọn olùsìn rẹ̀ kówòrìn lọ sí ojúbọ̀ òrìṣà Ewúrù níbi tí wón ti n se àmúlò ohun èlò onírúurú gégé bí ọ̀nà ipàrokò láti fi tọ̀rọ̀ nńkan tí wón ní igbàgbọ̀ pé àwọn yóò rí gbà lówó rẹ̀ pẹ̀lú èròngbà láti rí ẹ̀rì tí ó dájú fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé akonibinrin tí ó je alágbára, akíkanjú àti aláàánú ni Ewúrù nígbà ayé rẹ̀ àti léyìn tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Gbogbo àwọn àmì tí a rí ni a bèèrè ibèèrè tí a lérò pé yóò ràn wá lówó, tí wón sì dáwa lóhùn bí ó ti ye. A tún lo ẹ̀rọ igbohunsílẹ̀ igbàlódé àti fónrán fidíò láti gba ohun wọn sílẹ̀ lórí ipa mánìgbàgbé tí Ewúrù kó nígbà ayé rẹ̀ àti àwòrán isèrè gbogbo tí ó je mọ̀ ọ̀dún Ewúrù sílẹ̀. Bákan náà ni a sì ya onírúurú fótò ojúbọ̀, gàrètà, olùsìn àti àwọn ohun èlò tí wón fi n bọ̀ ó.

Yàtò sí èyí, a tún ye ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn iwé tí ó wúlò fún isẹ̀ iwádíí yí bí ijábọ̀ isẹ̀ iwádíí, isẹ̀ àkànṣe, iwé iròyìn, iwé àpilẹ̀kọ̀ àti orí ẹ̀rọ itàkùn agbáyé wò. Àwọn àkọ̀jọ-èdè-fáyẹ̀wò wònyí ni a se àdàkọ̀ àti itupalẹ̀ wọn ní ilàna Tíorì Àbùdá-Akoni (Archetypal Criticism) ní ibámu pẹ̀lú èròngbà, Northrop Frye (1957).

Tíorì Iṣàmúlò

A kò lè se atupalẹ̀ tí ó mọ̀yánlórí lórí àfihàn Ewúrù gégé bí akonibinrin lài tọ́ka sí àwọn àbùdá tí ó sọ̀ òrìṣà ọ̀dómọ̀binrin yí di akonibinrin tí ó sì tún fi di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀ léyìn ikú rẹ̀, gégé bí ó ti se hán nínú lítírẹ̀sò alohùn tí wón fi n sàpónlẹ̀ rẹ̀. Fún idí èyí, isẹ̀ iwádíí yí dá lórí Tíorì Àbùdá-Akoni (Archetypal Criticism) gégé bí atọ̀nà fún itupalẹ̀ iwádíí yí. Onímọ̀ lítírẹ̀sò nì, Northrop Frye

(1957), tí ó gbé tíòrì yìí kalẹ̀ láti fi tọ́pinpin àwọn àwòrán, àmì, àbùdá, àti ètò itàn tí ó máa ń tún ara wọn sọ nínú lítírẹ̀sọ̀ àgbáyé. Frye (1957:99) ṣàlàyé pé:

The archetype is a symbol, usually an image, which recurs often enough in literature to be recognizable as an element of one's literary experience as a whole.

Àbùdá-akọ̀ni jẹ àmì tàbí àwòrán tí ó ń tún ara rẹ̀ sọ loòrèkóòrè nínú lítírẹ̀sọ̀ tí a sì lè dá mọ̀ gégé bí ohun tòókàn nínú ìrírí lítírẹ̀sọ̀ lápapọ̀.

Àyọ̀lò yìí ń fídí rẹ̀ múlẹ̀ pé nínú itàn iwásẹ̀ àti ipohùn gbogbo èniyàn, àwọn àwòrán àbùdá kan wà tí wọn kò yàtò síra, yálà ní ilẹ̀ Adúláwọ̀ tàbí ilẹ̀ òkèèrè. Nípa bẹ̀, lítírẹ̀sọ̀ àlohùn Yorùbá kún fún irú àwọn àbùdá yìí, pàápàá jù lọ àbùdá "Ìyá Nlá" (The Great Mother Archetype) tàbí "Olùgbàlà Ilú" (The Culture Hero/Heroine) tí ó máa ń lo agbára àrà láti gba àwùjọ̀ là nínú ipónjù. Láti fídí àgbékalẹ̀ yìí múlẹ̀ nínú lítírẹ̀sọ̀, onímọ̀ mìíràn, Guerin et al. (2005:184) tẹnu mọ̀ bí àwọn àbùdá wọ̀nyí ẹ̀ ń ṣisẹ̀ nínú àṣàyàn itàn gégé bí ó ẹ̀ sọ̀ pé:

Archetypes are the customizable symbols that represent universal patterns of human nature. They include characters like the savior, the protective mother, and motifs of transformation such as water as a source of life and rebirth.

Àwọn àbùdá-akọ̀ni ní àwọn àmì àjùmọ̀pín tí ó ń ṣàfihàn ìṣesí ẹ̀dá èniyàn ní gbogbo àgbáyé. Wọn ní nínú àwọn ẹ̀dá-itàn bíi olùgbàlà, ìyá aláàbò, àti àwọn àwòrán ipàrọ̀-ẹ̀dá bíi omi gégé bí orisun iyè àti àtúnbí.

Àyọ̀lò kejì yìí tún tọ́ka sí kókó pàtàkì nínú ilànà tíòrì yìí tí ó sọ nípa ipàrọ̀-ẹ̀dá gégé bí ọ̀nà tí lítírẹ̀sọ̀ alohùn ń gbà sọ àwọn ẹ̀dá-itàn tí wọn jẹ akọ̀ni ní ìgbà ayé wọn di òòṣà fún ipa mánìgbàgbé tí wọn kó ní ìgbà ayé wọn lókè eèpẹ̀. Nínú ìṣàmúlò Tíòrì Àbùdá-Akọ̀ni fún ìṣẹ̀ iwádìí yìí, kókó ilànà àkókó dále Àbùdá Ìyá Aláàbò àti Olùgbàlà (The Protective Mother and Savior Archetype) èyí tí Ẹwúrù jẹ àpẹrẹ̀ rẹ̀. Ilànà yìí fàyẹ̀ gba itúpalẹ̀ àwòrán Ewúrù gégé bí àkàndá ẹ̀dá tí ó ní omú m̀erindínlógún nínú itàn iwásẹ̀ ti ilú Mòro; èyí tí kò dúró fún àbùdá ẹ̀lẹ̀yà rára, ṣùgbọ̀n gégé bí àmì àjùmọ̀pín tí ń ṣàfihàn ọ̀pọ̀ yanturu, àti ìbímọ̀ láàrin àwùjọ̀. Ìmúṣẹ̀ àdéhùn rẹ̀ pẹ̀lú Láàbù láti máa pèsè omọ̀ fún àgàn àti láti pèsè ààbò fún ilú lówọ̀ ogun ń fídí rẹ̀ múlẹ̀ gégé bí akọ̀nibínrin olùgbàlà tí ìṣẹ̀ rẹ̀ kojá síṣọ̀ nínú lítírẹ̀sọ̀ àti láàrin àwọn èniyàn àwùjọ̀ ilú Mòro lápapọ̀.

Bákan náà, ilànà kejì tí tíòrì yìí fídí rẹ̀ múlẹ̀ ni Motífù Ipàrọ̀-Èdà àti Omi Ìyè (Transformation and Water Motifs), èyí tí ó sùn mọ̀ itàn àwásẹ̀ nípa Ewúrù akọ̀nibínrin àti bí ó ẹ̀ di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Lẹ̀yìn tí àwọn omọ̀dé kẹ̀gàn rẹ̀ tán, síṣọ̀kún àti yíyí tí ó yí padà di odò (àbàtà) tí ó sun omi t́erétéré ń ṣàfihàn ilànà tíòrì yìí pé omi kì í ẹ̀ ohun lásán nínú lítírẹ̀sọ̀ àlohùn, bí kò ẹ̀ àbùdá iwòsàn, ìbùkún, àti àtúnbí fún gbogbo àwùjọ̀. Àwọn kókó ilànà wọ̀nyí ń fihàn gbangba pé agbára àti ìṣesí Ewúrù kò mọ̀ níbi àhesọ̀, ṣùgbọ̀n wọn jẹ àwọn àbùdá mánìgbàgbé tí ń fídí ipò obínrin múlẹ̀ gégé bí ọ̀pómúlérò ìṣọ̀kan, ààbò, àti ipèsè nínú itàn iwásẹ̀ ilẹ̀ Adúláwọ̀.

Ìdí pàtàkì tí a fi yan Tíòrì Àbùdá-Akọ̀ni fún ìṣẹ̀ yìí ni pé ó fún wa ní ànfààní láti gbé ìṣẹ̀ yìí kojá ọ̀rọ̀ ijàgbara lórí tókúnrin-tobínrin (gender conflict), ṣùgbọ̀n láti fojú inú lítírẹ̀sọ̀ wo ǹnkan tí ó jẹ àbùdá akọ̀ni mímọ̀ nínú ìgbàgbọ̀ Yorùbá. Tíòrì yìí ṣàlàyé pé agbára àti ìṣesí Ewúrù—nípa níní omú

mérindínlógún, rírànłowó lórí àgàn, àti dídà tí o di omi kì í ẹ̀ ̀heso lásán, bí kò ẹ̀ ̀àbùdá mánìgbàgbé tí n fì hàn bí obìnrin ẹ̀ ̀jẹ̀ ̀òpómúléró ààbò, ìṣòkan, àti ìpèsè nínú ìtàn iwásẹ̀ ilẹ̀ Adúláwò. Nípa bẹ̀ẹ̀, tíòrì yìí ràn wá lówó láti gbe Ewúrù yọ gégé bí akonibìnrin tòótó nípasẹ̀ lítírẹ̀şò alohùn Yorùbá.

Nítorí nàà, láti má ẹ̀ ̀jẹ̀ kí tíòrì Archetypal Criticism yìí gbé ịşẹ̀ yìí kúrò nínú kókó àşà abínibí, iwádìí yìí fúnka mọ̀ lílo tíòrì yìí ní ibámu pẹ̀lú ịşẹ̀dá àti ìgbàgbò àwọn Yorùbá lórí àwọn akoni obìnrin. Èyí yóò mú kí àwọn àbùdá akoni tí a rí nínú ewì Òrìşà Ẹwúrù ní ilú Mòro ní ìtumò lábẹ̀ àşà, ède, àti ẹ̀sin àwùjọ.

Ìtàn Ilú Mòro

Mòro jẹ̀ ọ̀kan lára àwọn ilú tí a mọ̀ sí onígbó méje tí wọn wà ní abẹ̀ ̀ìjọba ibílẹ̀ Àríwá Ifẹ̀ tí ibùjókòò rẹ̀ wà ní ̀̀petumodù ní ipínlẹ̀ Ọşun. A kò lẹ̀ sọ pé iye ọ̀dún bá yìí ni wọn dá Mòro sílẹ̀ şùgbọn iwádìí tí a ẹ̀ ̀jẹ̀ kí ó yé wa pé yóò fẹ̀rẹ̀ tó egbẹ̀ta ọ̀dún tí wọn ti dá Mòro sílẹ̀ tí kò tilẹ̀ sí àkọ̀silẹ̀ tí ó lẹ̀ fì idí èyí múlẹ̀. Nnkan bí kilómítà mewaà ni Mòro sí Ilé-Ifẹ̀. Èbá odò Aláwúsá ni ààlà Mòro ní ìhà iwò oòrùn tí ó kángu sí Ẹdun-abon. Ilú Yàkoyó ni ààlà rẹ̀ ní ìhà Gúsù. Nígbà tí ó fì ilẹ̀ ẹ̀kọ̀ gíga jùlọ̀ ti Ọbáfẹmi Awólówò ní Ilé-Ifẹ̀ ẹ̀ ̀ipẹ̀kun ní ìhà àríwá. Eléwéeran ni ààlà rẹ̀ ní ìlẹ̀ oòrùn.

Oríşìrìşìí àwọn onímọ̀ ló ti kọ̀ nípa ìtàn ịşẹ̀dálẹ̀ Mòro. Lára wọn ni Ọládélé (1986) àti Adéyẹyè (2017). Àkọ̀silẹ̀ wọn pẹ̀lú iwádìí tí a ẹ̀ ̀fì idí rẹ̀ múlẹ̀ pé Lawọ̀obu tàbí Láọbú tí ó jẹ̀ ọ̀gbòntarìgì ọ̀dẹ̀ tí ó wá láti idílẹ̀ ọ̀ba Ọ̀ni Ilé-Ifẹ̀ (Akiu Royal Family) ni ó kọ̀kọ̀ ẹ̀ ̀ọ̀dẹ̀ wá sí ibi tí a mọ̀ sí Mòro lóni yìí. Láọbú pẹ̀lú àwọn egbẹ̀ ọ̀mọ̀ ọ̀dẹ̀ rẹ̀ á wá máa şode ní inú igbó yìí, tí wọn yóò sì tún padà sí Ilé-Ifẹ̀. Nígbà tí ó ẹ̀ ̀şaa, ni wọn bá pa àgọ̀ kékeré kan sí idí ọ̀ro ní ibi tí ọ̀ja ọ̀ba Mòro wà lóni yìí.

Láọbú yìí gégé bí ọ̀mọ̀ ọ̀ba ni a gbọ̀ pé ó ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ẹ̀rú. Ìtàn fì yé wa pé ọ̀kan nínú àwọn ẹ̀rú yìí tí ó fẹ̀ràn jù tí orúkọ̀ rẹ̀ n jẹ̀ Mòro ni ó fì sí ibi àgọ̀ tí wọn pa yìí láti máa gbé, tí ó bá sì ti fẹ̀ wá sí ọ̀dọ̀ ẹ̀rú yìí láti wá şode ni yóò dágberé fún àwọn èniyàn rẹ̀ ní Ilé-Ifẹ̀ pé ọ̀un n lọ̀ sí ọ̀dọ̀ Mòro, tí tí wọn fì tẹ̀ orúkọ̀ yìí mọ̀ ibi tí wọn dá sílẹ̀ tí ó sì di orúkọ̀ tí wọn n pẹ̀ é tí tí di òní olóni. A tún gbọ̀ lẹ̀nu ọ̀kan nínú àwọn abẹ̀nà imọ̀ wa, Alàgbà Olúşọ̀gá Ọ̀jẹşolá pé láti ara orúkọ̀ igi ọ̀ro tí wọn kọ̀kọ̀ pa àgọ̀ sí ni orúkọ̀ yìí ti jẹ̀ jáde lára ipèdè tí wọn n pẹ̀ nígbà tí wọn bá n mu èso igi nàà pé “mo mu ọ̀ro” tí ó sì di Mòro di òní olóni. Bákan nàà Adéyẹyè (2017:1) şàlàyé pé èdè tí Láọbú kọ̀kọ̀ pẹ̀ nígbà tí ó dé inú igbó yìí ní ìgbà àkọ̀kọ̀ pé “Mo-ro-ni-bi-bein” ni ó di Mòro tí wọn n pẹ̀.

Lẹ̀yìn ọ̀dún diẹ̀ ni ogun abẹ̀lé àti ti Fúlání tí ó n bá ìran Yorùbá fínra fa ịşípòpadà ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀mọ̀ Yorùbá láti agbègbè kan sí òmíràn, èyí kò sì yọ̀ Mòro nàà sílẹ̀ nítorí pé ọ̀pọ̀ àlejò ni wọn n rọ̀ wá sí àgọ̀ yìí, tí Láọbú tí ó jẹ̀ olúdásílẹ̀ sì n gbà wọn mọ̀ra, tí ó sì n fún wọn ní ibùgbé àti ilẹ̀ tí wọn yóò fì máa dá oko. Èyí ni ó fàá tí ó fì jẹ̀ pé ní Mòro, agboolé kòòkan ni ó ní ibi tí wọn ti sẹ̀ wá ní ọ̀tọ̀tọ̀, idí niyí tí oríkì orílẹ̀ idílẹ̀ kòòkan fì yàtò sí ara wọn.

Bí ilú ẹ̀ ̀n gbòòrò si ni aápon àtiyan ẹ̀ni tí yóò jẹ̀ olórí bẹ̀rẹ̀ ní pẹ̀rẹ̀. Àwọn èniyàn ilú fẹ̀nukò pé kí Láọbú jẹ̀ olórí şùgbọn tí ó kò sí wọn lẹ̀nu pẹ̀lú àwíjare pé ọ̀mọ̀ ọ̀ba ni ọ̀un ní Ilé-Ifẹ̀, ọ̀un sì ní ẹ̀tọ̀ láti jẹ̀ Ọ̀ni, kò sì bójúmu kí ọ̀un jọba nílẹ̀, kí ọ̀un tún jẹ̀ ọ̀ba lóko. Ọ̀un ni ó sì pàpà jẹ̀ Ọ̀ni kẹ̀rindínlógójì kí ó tó wàjà. Èyí ni ó fà á tí wọn fì panupọ̀ yan Làkàtá tí ó wá láti ilú Ifon lẹ̀bàà Ọşogbo gégé bí Baálẹ̀ àkọ̀kọ̀ fún Mòro. Làkàtá yìí bí ọ̀mọ̀kùnrin méjì tí orúkọ̀ wọn n jẹ̀ Majodiyomi àti Okanlonbonurun tí wọn jẹ̀ olúdásílẹ̀ idílẹ̀ Arówóşílẹ̀ àti Arówó-ẹ̀lẹ̀dẹ̀ tí wọn n pín ọ̀ba Mòro jìjẹ̀ lààrin ara wọn tí tí di òní. Oríşìrìşì ọ̀rìşà bí ẹ̀wúrù, egúngún, edì, ifá àti iyámópó ni wọn máa n bọ̀ ní ilú Mòro şùgbọn ọ̀rìşà Ẹwúrù ni ó gbajúmọ̀ jù lóde òní látàrí ịşẹ̀ takuntakun tí ó ẹ̀ ̀fún

àwọn èniyàn Mòro ní ìgbà ayé rẹ kí ó tó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ. Isẹ̀ agbẹ̀ ni isẹ̀ isẹ̀nibáyé tí ọ̀pọ̀ wọn sáà maá n ẹ̀. Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀ba ni ó ti jẹ̀ ní ilú Mòro láti ìgbà iwásẹ̀, gbogbo wọn àti àwọn aráàlú sì n sa ipá wọn fún idàgbàsókè ilú Mòro.

Ìtàn Òrìṣà Ẹwúrù

Ilú Mòro ní ijọba ibílẹ̀ Àríwá Ifẹ̀ ní ipínlẹ̀ Ọ̀ṣun ni ọ̀dún Ẹwúrù ti maá n wáyé. Gégé bí Aborẹ̀, Alàgbà Oládipúpọ̀ James Olásúnkànmí ti sàlàyé pé obìnrin ni òrìṣà yìí kí ó tó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ. Orúkọ ọ̀kọ̀ rẹ̀ sì ni Àbàtábútú, tí orúkọ ọ̀mọ̀ kan soṣo tí ó bí nígbà ayé rẹ̀ sì n jẹ̀ Alámọ̀. Ó jẹ̀ alàgbára àti akíkanjú èniyàn, ó maá n sàánú, ó sì maá n sàfihàn iwà ọ̀mọ̀lúàbí sùgbọ̀n ó kórííra iyanijẹ̀ tàbí ifiyàjẹ̀ni ní ọ̀nà àìtọ̀. Agbára àkàndá tí Olódumarẹ̀ fi jínkí rẹ̀ yìí ni ó maá n lò láti wúre fún àwọn àgàn tí ó bá wà lálẹ̀wọ̀, tí irú obìnrin bèẹ̀ yóò sì fi inú soṣun, fi ẹ̀yìn gbé ọ̀mọ̀ pọ̀n. Bákan náà, irú agbára rẹ̀ yìí náà ni ó lò tí ó fi síwájú àwọn ọ̀mọ̀ ogun ilú Mòro láti kojú àwọn Fúlání tí wọn gbógun ti ilú Ọ̀sogbo àti agbègbè rẹ̀ ní ọ̀dún 1840 gégé bí àlàyé tí a gbọ̀ láti ẹ̀nu Olúṣògá Ọ̀jẹ̀ṣolá nínú ifòròwànilẹ̀nuwò tí a ẹ̀ pẹ̀lú wọn. Lẹ̀yìn ẹ̀yí, itàn fi yé wa pé iyá Olómitútù ni wọn maá n pe Ẹwúrù nítorí pé bí ẹ̀nikẹ̀ni bá n sàisàn láàrin ilú, ní kété tí Ẹwúrù bá ti fún irú ẹ̀ni bèẹ̀ ní omi inú àmù rẹ̀ mu ni ara irú ẹ̀ni bèẹ̀ yóò yá kíakíá, tí ẹ̀yí sì ti ipa bèẹ̀ sọ ilú Mòro di ilú olókíkí láàrin àwọn ilú tí ó yí wọn ká bí Ẹdúnàbọ̀n, Yàkóoyó, Aṣípa, Akínlálú, títí dé Ilé-Ifẹ̀ tí ó jẹ̀ olú ilú wọn ní àkókò náà.

Wàyí o, lójọ̀ kan tí àwọn obìnrin agboolé lọ pọ̀n omi lódò ni èdè-àiyedè kan wáyé láàrin wọn. Wọn bèrẹ̀ sí ní ta ohùn sí ara wọn. Ẹwúrù n gbìyànjú láti yanjú aawọ̀ náà ní itùbì-inùbì láàrin wọn, ẹ̀ kò kúkú sí ọ̀kúnrin ní tòsí, Ẹwúrù náà sì ni àgbà wọn ní ọ̀jọ̀ náà lóhùn-ún. Ibi tí ó ti n dá ti Asarán fún Asarán àti ti Asarán fún Asarán ni ọ̀kan nínú àwọn obìnrin tí wọn n ta ipórógan ti ta pẹ̀pẹ̀rẹ̀ sí iwájú tí ó sì dojúko Ẹwúrù tí ó jẹ̀ olúlàjà nípa fífí àìlera ọ̀mọ̀ kan soṣo tí ó bí, tí í ẹ̀ Alámọ̀ bu, ẹ̀nu ya gbogbo àwọn obìnrin tí wọn wà lódò, wọn sì bèrẹ̀ sí ní bẹ̀ Ẹwúrù pé kí ó má fi ẹ̀ ibínú sùgbọ̀n ọ̀rọ̀ tí obìnrin yìí sọ gbòdì lára Ẹwúrù, ó ti bínú kojá àlẹ̀, wọn rànṣẹ̀ sí agboolé, kí wọn tó dé, ẹ̀pa kò bóro mọ̀, Ẹwúrù ti ṣubú lulẹ̀, ó sì di àbàtá, tí omi téréteré sì n sà n jade láti ibẹ̀. Ẹ̀yí ni ó fà á tí ó fi di èèwọ̀ fún àwọn obìnrin agboolé Arówóosílẹ̀ àti Arówó-elédè láti maá bá ara wọn jà nídíí odò tàbí ibikíbi tí wọn bá ti lọ pọ̀n omi. Lẹ̀yìn ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ètùtù, ni ó wá sọ fún wọn pé ọ̀un kò bínú mọ̀ sùgbọ̀n kí wọn maá bọ̀ ọ̀un ní ọ̀dọ̀dún pẹ̀lú àwọn ohun tí ẹ̀nu n jẹ̀ pẹ̀lú omi ọ̀dọ̀ gégé bí wọn ti mọ̀ pé ọ̀un kì í mu omi ọ̀jọ̀ kejì nígbà tí ọ̀un wà láyé. Ó tún kì wọn nílọ̀ láti má ẹ̀ wọ̀ aṣọ̀ pupa dé ojúbọ̀ ọ̀un àti pé àwọn olùsìn ọ̀un kò gbodọ̀ mu ẹ̀mu.

Oládélé (1986:37-39) ẹ̀ afikún rẹ̀ pé obìnrin akọ̀ni ni Ẹwúrù torí pé Láọbú tí ó dá Mòro silẹ̀ ni ó ṣode lọ sí inú ìgbọ̀ ní ọ̀jọ̀ kan tí ó sì pàdé obìnrin kan tí ó sanra pẹ̀lú ọ̀mú mèrìndínlógún láyà rẹ̀. Ọ̀mú mèrìndínlógún yìí ni àwọn ọ̀mọ̀ bí ọ̀górùn-ún tò mọ̀ tí wọn sì n mu. Obìnrin yìí mú Láọbú lọ sí idí igi àràbà kan tí ó n gbé. Lẹ̀yìn ọ̀jọ̀ díẹ̀, Láọbú sọ fún obìnrin yìí pé kí ó dákun maá ẹ̀ àtìlẹ̀yìn fún ọ̀un nípasẹ̀ agbára abàmí tí ó ní, obìnrin yìí sì fún Láọbú lésì pé ọ̀un yóò fi gbogbo agbára ọ̀un tí í lẹ̀yìn, nígbàkúúgbà tí ó bá sì nílọ̀ irànlọ̀wọ̀ ọ̀un Ẹwúrù, ọ̀un ẹ̀ tán láti maá ràn án lẹ̀wọ̀ níwọ̀n ìgbà tí ó bá ti lẹ̀ maá tọ̀jú ọ̀un, kí ó sì fẹ̀ ọ̀un gégé bí aya. Láọbú gbà láti maá fẹ̀ Ẹwúrù, ó sì bèrẹ̀ sí ní í kẹ̀ ẹ̀ bí ẹ̀yin. Bá yìí ni gbogbo àwọn èniyàn Mòro ẹ̀ gba Ẹwúrù gégé bí iyàwó. Ìgbàgbọ̀ àwọn ará ilú ni pé nínú ọ̀górùn-ún ọ̀mọ̀ tí ó n mu ọ̀mú láyà rẹ̀ nígbà tí Láọbú báa pàdé ni yóò maá fún àwọn tí wọn bá toro ọ̀mọ̀ lẹ̀wọ̀ rẹ̀ lómọ̀, tí àwọn náà yóò sì maá fi ẹ̀mí imoore hàn sì pẹ̀lú àpónlẹ̀, iyì àti ẹ̀yẹ̀ tí ó tọ̀ sí í.

Iwádíí tí a ẹ̀ fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé obìnrin aláàánú ni òrìṣà Ẹwúrù, ó maá n wá iyanjú sí ẹ̀dùn ọ̀kan tí àwọn olùsìn rẹ̀ bá gbé tọ̀ wá pàápàá jùlọ̀ àwọn tí kò

bá rí ọmọ bí fún ojọ pípẹ ní igbà ayé rẹ tí tí ó fi di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ. Yàtò sí èyí, àti pé lẹyìn tí ó di òrìṣà, bíbọ rẹ tún n mú ìdàgbàsókè àti ilọsíwájú bá Mòro àti agbègbè rẹ. Àwọn olùsìn rẹ máa n fi ìmọ̀rírì agbára rẹ hàn nípa sísẹ̀ àyẹ́sì àti àpónlẹ̀ rẹ fún isẹ̀ akíkanjú tí ó ẹ̀ pẹ̀lú agbára rẹ fún àwọn olùgbé ilú. Èyí sì fàá tí wọn fi sọ ọ di akonibinrin mánigbàgbé ní ilú Mòro tí tí di òní.

Bí wọn ti n ẹ Odún Ẹwúrù

Ní ilú Mòro àti agbègbè rẹ, iyí àti èyẹ tí wọn máa n bù fún òrìṣà Ẹwúrù gégé bí akonibinrin kí ó tó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ kò kéré. Ìdí èyí ni ó fi jẹ pé yàtò sí bíbọ ní ojọ kẹsàn-án kẹsàn-án, ojọ mọkànlá gbáko ni wọn fi máa n ẹ odún Ẹwúrù nínú oṣù kẹjọ odún látàrí àwọn isẹ̀ akíkanjú tí ó gbé ẹ. Ojọ kìn-ín-ní ni wọn n pè ní ojọ 'Àisùn'. Ní ojọ àisùn yìi ni gbogbo olùsìn àti àwọn àlẹ̀jò tí wọn bá wá ẹ odún láti oríṣíríṣí ilú àti agbègbè yóò péjọ sí ojúbọ Ẹwúrù láti síde odún. Wọn a máa kọ orin onírúurú, àwọn onílú yóò sì máa lu ilú, bèẹ̀ ni ijó yóò máa lọ ní rẹbutu. Ojọ idúpẹ̀ àti ifi-ẹmí imoore hàn ni ojọ yìi torí pé oníkálùkù tí ó ti rí ohun kan tàbí òmíràn gbà lówó Ẹwúrù nígbà tí ó wà láyẹ̀ àti lẹyìn tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ, ni wọn yóò ní ànfààní láti fi imoore hàn, kí wọn sì dúpẹ̀ oore kí wọn ba lẹ̀ rí òmíràn gbà. Àisùn ni wọn máa n ẹ mọjú ojọ kejì. Bí orin bá ẹ n lọ, ni ègùn òrìṣà yìi yóò máa gun àwọn Àwòrò, tí wọn yóò sì máa sọ àsọtẹ̀lẹ̀ nípa àwùjọ àti ayé ẹnikòòkan ní ibámu pẹ̀lú ohun tí Ìyá Láadé bá fi hàn wọn. Ìyálóòṣà ni ó máa n pèsè jíjẹ mímu fún gbogbo ènìyàn ní ojọ yìi.

Ojọ kejì ni wọn n pa abo ẹran pẹ̀lú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ohun jíjẹ àti mímu bí ẹ̀pà, oyin, ẹ̀kọ, ẹ̀bà, àmàlà, ẹ̀wà ọ̀ṣọ̀ṣọ̀ àti ọ̀bẹ̀ ẹ̀gú sí láti fi ẹ irántí Adẹ̀pàtẹ̀ Ìbíyẹ́mí tí ó mú ojúbọ Ẹwúrù wá sí Òkè Ọṣun. Ojọ yìi ni wọn fi máa n bu ọ́lá fún un fún tókàn tara tí ó fi sin òrìṣà Ẹwúrù ní igbà ayé rẹ. Àwọn ọmọ, ọmọ ọmọ àti mọ̀lẹ̀bí Adẹ̀pàtẹ̀ Ìbíyẹ́mí yóò wà ní ìkàlẹ̀, bí wọn bá ẹ n ki Ẹwúrù ní mèsàn-án, mẹ̀wàá ni wọn yóò máa kan sáára sí obinrin takuntakun yìi fún ipa tí ó kó láti mú ìgbéláruge bá òrìṣà Ẹwúrù.

Tí ó bá di ojọ kẹta ni àwọn aṣáájú bíi Gbẹrin, Ìyá Ìtasẹ̀ àti Apabì, yóò máa pa ẹran odún wọn gégé bí ipò wọn ẹ tẹ̀lẹ̀ ara wọn pẹ̀lú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ohun jíjẹ àti mímu. Ojọ kẹrin sí ikẹsàn-án wà fún àwọn tí wọn rí ohun iyanu bí ọmọ rere, ọkọ rere, isẹ̀ alálùbárikà tàbí òwò àṣẹjẹrẹ̀ láti wá pa ẹran tiwọn náà láti fi ẹmí imoore hàn fún òrìṣà Ẹwúrù látàrí àtiri òmíràn gbà. Ijọ àti ilú náà kò ní gbéyìn níbẹ̀.

Ní ojọ kẹwàá ni wọn yóò su ọ̀lẹ̀, èkuru àti ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ẹ̀kọ láti gbé lọ sí ojúbọ Ẹwúrù. Tí wọn bá gbé àwọn nńkan wọnyí débẹ̀, Ìyálóòṣà yóò pa obì odún, tí obì bá ti yàn, ni orin kíkọ, ilú lílú àti ijó jíjọ yóò tún bèrẹ̀ lákòtun láti fi dúpẹ̀ oore lówó Ẹwúrù, kí wọn sì bèbẹ̀ fún àkòtun oore tí yóò bá wọn kalẹ̀.

Wàyí o, ní ojọ kọkànlá tí ó jẹ ojọ àṣẹkágbá, ẹran ọ̀búkọ kan tí wọn n pè ní 'Ẹran orí' ni wọn yóò pa, tí wọn yóò sì gba ẹjẹ̀ rẹ sínú igbá. Ẹjẹ̀ ọ̀búkọ yìi ni wọn yóò dà sí ojúbọ Ẹwúrù láti fi bèèrẹ̀ ojúrere, àánú, ààbò, bíbí wẹ́rẹ̀ fún àwọn aboyún àti síṣúre fún gbogbo ènìyàn lápapọ̀ ní ibámu pẹ̀lú àwọn iwà akíkanjú tí Ẹwúrù máa n ẹ̀ afihàn fún àwọn ènìyàn Mòro àti agbègbè rẹ ní igbà ayé rẹ. Akókò yìi ni wọn máa n wúre bí wọn ẹ̀ fẹ̀ kí odún tuntun tí wọn sẹ̀sẹ̀ bọ sí rí fún àwọn olùsìn, ilú Mòro àti agbègbè rẹ pẹ̀lú orílẹ̀-èdè Nàìjíríà lápapọ̀. Ètùtù yìi ni wọn yóò fi kásẹ̀ odún nílẹ̀ lẹyìn ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ orin, ilú àti ijó. Wọn yóò sì máa júbà rẹ pé:

*Ẹwúrù ọmọ Láadé
Ọmọ Edejourun
Ọmọ Àlákì Mọ̀rẹ̀
Ọmọ Àlákì MỌ̀ṣunro*

Omọ Lásọọgba
Omọ Íyámugbá
Omọ Iyaniawo
Íyá mi àbàtá-bútú lónà odò
A tún dé lóníí o
A júbà pètẹ ọwọ
A júbà pètẹ ẹsẹ
Àdàse ní hun ni
Ìbà kii hùnniyan
Jé kó yẹ wá lóníí o
Torí yíyẹ níí yeyelẹ
Rírò níí r'adàbà lórùn

Àfihàn Ẹwúrù Gégé bí Akonibinrin Nípasẹ Lítirésẹ Alohùn

Àkíyèsí fi hàn pé Ẹwúrù kò déédéé di òrìṣà àkúnlẹbọ lẹyìn ikú rẹ. Àwọn isẹ akíkanjú tí ó ẹ ní ilú Mòro nígbà tí ó wà láyé ló sọ ọ di akonibinrin tí ó fi jẹ pé lẹyìn igbà tó kú tán, itàn kò sọ gbogbo rẹ. Irúfẹ àwọn iwà akíkanjú wònyí sì kún inú itàn àtẹnudẹnu, orin àti ewi Ẹwúrù fófó. Lára àwọn lítirésẹ alohùn wònyí ni a ó ẹ àyẹwò ní abala yìí.

Agbára Ifúnnilómọ

Ìgbàgbọ àwọn èniyan ilú Mòro ni pé àkàndá èniyan ni Ẹwúrù, iwádìí tí a ẹ fi idí rẹ múlẹ pé ó jẹ aláaánú, onírẹlẹ àti olùrànlọwọ ọmọlẹkẹjì nígbà tí ó wà láyé gégé bí iyàwó tí wón fẹ wá sí agboolé Baálẹ ní ilú Mòro. Abẹnà imọ wa, Alàgbà Oládipúpọ Jẹmíísì, ẹlàyẹ pé ọmọ kanṣoso tí í jẹ Alámọ ni ó bí fún ọkọ rẹ, tí ó sì fẹràn ọmọ yìí púpọ ní igbà ayé rẹ bí ó tilẹ jẹ pé ọjòdò diẹdiẹ tí ó máa ń ẹ ọmọ yìí kò jẹ kí ara rẹ dá músemúse. Síbẹ iyá ọlómọ yoyọ ni gbogbo èniyan ilú mọ ọn sí nítorí pé kò sí àgàn tí ó dé ọdò rẹ tí kò ní di ọlómọ nítorí pé bí ó ẹ ń jáwé-jégbò ni yòò máa fún wón ní omi inú orù tí ó gbé sí ẹyìn ilẹkùn mu títí irú ẹni bẹẹ yòò fi di ọlómọ. Ẹsẹ àwọn tí wón bá ń wojú Olódùmarẹ fún ọmọ kì í dá ní ilẹ rẹ. Yàtò sí pé wón á finú ọyún, wẹrẹ ni wón máa ń bí ọmọ lódò Ẹwúrù tí ó bá di ọjọ ikúnlẹ. Ẹyí ni ó sì máa ń ẹ títí di ọjọ tí ó bínú di omi, tí wón sì ń bọ ọ gégé bí òrìṣà àkúnlẹbọ. Ẹyí fi idí rẹ múlẹ pé ó jẹ òrìṣà tí ó fẹràn ọmọ púpọ. Idí nìyí tí ó fi jẹ pé gbogbo àwọn olùsìn rẹ tí wón bá ń fi omi ojú sògbéré ọmọ ni wón máa ń rawọ ẹbẹ si láti jòwọ jàre fi ọmọ rere ta àwọn lórẹ gégé bí ó ẹ máa ń ẹ tẹlẹ. Yàtò sí ẹyí, Oládélé (1986:37) ẹlàyẹ nínú àkọsílẹ itàn ilú Mòro tirẹ pé Láọbu tí ó jẹ oludásílẹ ilú Mòro ni ó ẹ ọdẹ lọ sí inú igbó tí ó sì pàdé ọmọbinrin kan tí ó sanra pẹlú ọmú méréndínlógún láyà rẹ, tí àwọn ọmọ bí ọgórùn-ún sì ń mu ọmú yìí lókòkọkan, obinrin tí Láọbu pàdé yìí ni Ẹwúrù. Ohun kan pátó tí itàn àtẹnudẹnu méjèèjì ń tọka sí ni pé ẹni tí í fún ni lómọ ni Ẹwúrù láti igbà ayé rẹ títí tí ó fi di òrìṣà. Ọpọ àwọn olùsìn rẹ tí wón bá ń tọrọ ọmọ ni iyálóòṣà máa ń pàṣẹ fún láti máa pọni omi ojúbọ rọ lọ ilẹ nínú orù tí wón yòò sì máa mu ní gbogbo igbà títí tí ọlẹ ayọ yòò fi sọ nínú wón. Iwádìí tí a ẹ fi idí rẹ múlẹ pé ọmọ tí Ẹwúrù bá fún wón ni wón máa ń sọ ní Iṣawálẹ, Ọòsàtómíwá, Iṣàṣẹyí abbl. Ìgbàgbọ àwọn olùsìn rẹ nínú agbára tí ó ní láti fún wón ní ọmọ máa ń jẹ yọ nínú ipohùn ní àkókò ọdún Ẹwúrù láti fi idí ẹyí múlẹ pé:

Íyá ọ
Íyá ọ
Bóò fún mi lómọ
N ọ níí lọ
Bóò dá mi láre

*N ò ní lẹ
Apohùn miiṛàn tún sọ pé:
Ìyá mi ẹkí ará Ìjámò
Ọmọ oníséséẹfun
Omo opopo meta ànípètù
Ọmọ Lákigba
Abiyamọ abọjá gbọṛọ
Abiyamọ lójó gbogbo
Ọmọ wẹwẹ nílẹ aládi
A kii rágàn èésú
Àwọn àgàn tí n bẹ nílẹ yìi
Jẹ kí wọn tọwọ àlábosun
Kí wọn rọmọ rere gbé jó*

Àyọlò òkè yìi n sàfihàn agbára tí Ẹwúrù ní láti yònda ọmọ fún wọn nígbà ayé rẹ àti lẹyìn tí ó di òrìṣà. Apohùn alákokò n forin sọ ẹdùn ọkàn rẹ jáde pé bí Ẹwúrù kò bá fún ọ̀n lómọ, ọ̀n kò ní kúrò lódò tàbí ojúbọ rẹ. Bákan náà ni apohùn náà n fi ẹmí imoore hàn si pé abiyamọ ọlójáá gbọṛọ tí fi í pọn ọmọ ni Ẹwúrù. Èyí sì n fi ìdí rẹ múlẹ pé akonibinrin mánigbàgbé ni Ẹwúrù ní ààrin àwùjọ Mòro àti agbègbè rẹ ní àkókò tí ó wà lókè eèpẹ àti lẹyìn tí ó paradà di òrìṣà. Ìdí nìyí tí a fi yan tíòrì àbùdá akoni láti fi ẹ itupalẹ iṣẹ yìi.

Agbára Ìdààbòbò

Ọkan lára àbùdá tí a fi n dá akonikùrin tàbí akonibinrin mọ láàrin àwùjọ ni igbiyànjú láti máa sàfihàn agbára tí Olódumarẹ yònda fún wọn láti dàabò bo ará ilú lóorékòorè ní àkókò ewu kan tàbí òmíràn. Ìdí nìyí tí ó fi jẹ àṣà àti iṣe wọn láti máa bu ọlá, iyi àti ẹyẹ fún wọn látàrí àti máa ké sí wọn nígbàkúùgbà tí wọn bá nílò ìrànlowọ wọn. Igbàgbọ wọn ni pé àwọn ẹni àkàndá wònyí gégé bí alágbára àti alátìlẹyìn ni wọn ní agbára láti pa wọn mọ kúrò nínú ewukéwu tí ó bá wà lójú ọ̀nà wọn. Ọládélé (1986) tilẹ sàlàyé pé ara àdéhùn tí ó wà láàrin Lágbú tí ó dá ilú Mòro sílẹ àti òrìṣà Ẹwúrù ni ipèsè ààbò fún gbogbo ọmọ ilú Mòro ní tilétoko pẹlú májẹmú pé àwọn náà yóò máa tójú rẹ gégé bí aya lódè ọkọ. Itàn àtẹnudẹnu tí a gbọ lẹnu Alàgbà Jacob Akintoye fi ìdí rẹ múlẹ pé Ẹwúrù pa itú méje tí ọdẹ é pa láti gba àwọn ará ilú Mòro lówọ ogun abélé tí ó sẹlẹ láàrin ilú Mòro àti àwọn ilú tí ó yí wọn ká pàápàá jùlọ síse ọpọlọpọ ikòkò àgbọ láti gba àwọn ará ilú là ní àkókò àjàkálẹ àrùn igbóná tí ó sẹlẹ ní nńkan bí igba ọdún ó dín diẹ sẹyìn. Èyí tí ó yọ àwọn ènìyàn ilú Mòro lówọ ikú ọwọwọ. Ifidímúlẹ agbára tí Ẹwúrù ní gégé bí aláàbò lóri àwọn ará ilú rẹ máa n jẹ yọ nínú ewi rẹ tí wọn máa n ké ní àkókò tí wọn bá n ẹ ọdún rẹ. Bí àpẹẹrẹ, apohùn kan sọ pé:

*Bọmọdé bá dúpẹ ore àná
Á rí òmíràn gbà
A dúpẹ síṣọ tóo sọ wa
A dúpẹ gígẹ tóo gẹ wá
A dúpẹ oore gbogbo fún tẹrútomọ
Ìyá mi Ẹwúrù
A jí kí ọ lónií
Ká má rógun nílẹ yìi ó dòkèèrè
Wá sàlábò lẹyìn ọba ọ̀n ìyòyè
Jẹ kó jú wọn ọ̀n ẹ
Jélé wa ó rójú*

Jé kí ọ̀nà wa ó ráàyè.

Nínú àyọ̀lò òkè yìí ni apohùn ti dúpẹ̀ lówọ̀ òrìṣà Ẹwúrù gégé bí akonibinrin tí ó n fi ìṣọ̀ rẹ̀ sọ̀ wọn, tí ó sì tún n pa wọn mọ̀ nínú ewu gbogbo nígbà ayé rẹ̀ àti léyìn tí ó di òrìṣà, ó tún wá n rawọ̀ ẹ̀bẹ̀ sì pé kí ó wá ṣaláàbò lórí ọ̀ba ilú àti àwọn ìjòyè pàápàá, kí ogun ilé tàbí ogun ita má ẹ̀ jà wọn pẹ̀lú ìgbàgbọ̀ pé òrìṣà Ẹwúrù ní agbára láti gba ẹ̀bẹ̀ wọn. Láti fi ìdí èyí múlẹ̀, ọ̀kan nínú àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa, Alàgbà Olúṣògá Ọ̀jẹṣọ̀lá, ní àkókò ìwádìí wa ṣàlàyé pé ogun kankan kò kó ilú Mòro rí láti ìgbà tí Láọ̀bú ti dá a sílẹ̀ nípasẹ̀ akitiyan Ẹwúrù nígbà ayé rẹ̀. Ó tẹ̀ síwájú pé kàkà ẹ̀bẹ̀ ilú Mòro ni ó tún gba ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀mọ̀ Yorùbá tí ogun Fúlàní fónká láti Ọ̀yọ̀-ilé, tí àwọn sì jọ n gbé pọ̀ pẹ̀lú ìrẹ̀pọ̀ láti ìgbà yí wá. Ó wá fi dánílójú pé agbára tí Ẹwúrù ní láti dáàbò bo ilú Mòro láti ọ̀jọ̀ tí wọn ti fẹ̀ ẹ̀ àti gégé bí òrìṣà jẹ̀ ọ̀kan lára àwọn ohun tí ó sọ̀ ọ̀ di akonibinrin ní ilú Mòro.

Agbára Ìwòsàn

Alàgbà Jimoh Oládélé ní agboolé Baálẹ̀ ní ilú Mòro, tí ó jẹ̀ ọ̀kan nínú àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa ṣàlàyé pé ní kété tí Láọ̀bú fe Ẹwúrù wọ̀lẹ̀ gégé bí ìyàwó ni ó ti n lo agbára àkàndá tí Olódumare fi jínkí rẹ̀ láti máa pèsè ìwòsàn fún ogunlógò aláìsàn ní àwùjọ̀ Mòro. Inú orù tí ó máa n gbé sí èyìn ilẹ̀kùn ni ó máa n pọ̀n omi sí. Nínú omi yìí ni ó máa n bù fún àwọn aláìsàn tí ara wọn yóò sì yá lójú ẹ̀sẹ̀ nígbà ayé rẹ̀. Ó tẹ̀ síwájú pé omi yìí ni onírúurú ènìyàn tí ó bá ní àrùn kan tàbí òmíràn tí ó n bá a jà máa n mu tí wọn sì máa n rí ìwòsàn lójú ẹ̀sẹ̀. Ìyálóòṣà Moníléọ̀lá Oyèlékè ní agbègbè Òkè Ọ̀ṣun ní ilú Mòro náà kìn àlàyé yìí léyìn pẹ̀lú àfikún pé omi yìí ni àwọn tí wọn kò rọ̀mọ̀bí máa n mu tí wọn sì máa n di ọ̀lómọ̀ àti pé tí ara ọ̀mọ̀dé bá n gbóná janjan, ní kété tí àwọn bá ti fi omi yìí wẹ̀ irú ọ̀mọ̀ ẹ̀bẹ̀ ni ara rẹ̀ yóò wálẹ̀, tí àlàáfíà yóò sì padà dé bá a lésèkẹ̀sẹ̀. Ó tẹ̀ síwájú pé, léyìn tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀, inú omi tí ó n jáde níbi ọ̀júbọ̀ òrìṣà Ẹwúrù yìí ni agbára ìwòsàn rẹ̀ wà. Èyí sì tún jẹ̀ kí ifẹ̀ rẹ̀ wà lóókan àyà àwọn olùsìn rẹ̀ gégé bí akonibinrin nítorí pé ìgbàgbọ̀ wọn ni pé kò sí àrùn tàbí àìsàn tí omi yìí kò le wòsàn. Ní àfikún, wọn ṣàlàyé pé ìgbàkúùgbà tí aláboyún bá n rọ̀bí tí kò sì tètè rí omira, ní kété tí àwọn bá ti fún irú obinrin ẹ̀bẹ̀ ní omi Ẹwúrù mu ni yóò bímọ̀ láyọ̀ àti àlàáfíà. Fún idánílójú èyí ni apohùn kan fi kí òrìṣà Ẹwúrù pé:

*Ìyá mi àbàtá-bùtú lònà odò
Awegbò n sèké
Oògùn ò jẹ́
Ewé ò jẹ́
Omi tútù ló jẹ́ joògùn lọ
Òòṣà tí í bomi tútù wàrùn
Ìyá ò.*

Àyọ̀lò òkè yìí n tọ̀ka sí ìgbàgbọ̀ àwọn ènìyàn ilú Mòro nínú Ẹwúrù pé ó ní agbára láti wo àwọn sà̀n gégé bí alágbára akonibinrin nípa ṣìṣe àmúlò omi tí ó n bù jáde láti inú orù rẹ̀ àti ní ọ̀júbọ̀ ibi tí ó wọ̀lẹ̀ sí. Apohùn yìí n ṣàlàyé pé bí àwọn awegbò n sèké, tí ewé àti oògùn kò jẹ́, omi tútù Ẹwúrù jẹ́ ju oògùn lọ nítorí pé àrùn ni àwọn máa fi n wò. Èyí n fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé ìgbàgbọ̀ àwọn ènìyàn Mòro àti agbègbè rẹ̀ lórí agbára ìwòsàn tí omi Ẹwúrù ní kò kéré.

Agbára Ìṣégun

Láwùjọ Yorùbá, ìṣẹgun lórí ọtá ilé àti tòde jẹ ohun tí wọn máa ń wúre rẹ ní gbogbo ìgbà pàápàá jùlọ bí wọn bá ń dojúkọ ogun abélé láti ọdọ àwọn ilú tí ó yí wọn ká tàbí lókèèrè. Èyí ló sì fà á tí ó fi jẹ pé ó di dandan fún wọn láti fi èyìn tí akọni kí akọni tí ó bá wà láàrin àwùjọ wọn nígbàkùùgbà tí wọn bá ń múra láti lọ sí ojú ogun tàbí tí wọn bá ti ojú ogun dé, tí wọn sì ja àjàṣẹgun. Àwọn èniyàn ilú Moro kò ní agbára kankan láti borí ogunkógun láisí àtílẹ̀yìn Ẹwúrù tí ó jẹ akọ̀nibínrin tí ó lóògùn, tí ó sì láyà láti bá wọn dojúkọ ogun. Itàn tí a gbọ lẹnu Alàgbà James Oládipúpọ̀ tí ó jẹ ọkan nínú àwọn abẹ̀nà-ìmọ̀ wa fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé akọ̀nibínrin Ẹwúrù ni Olódùmarè ló láti gba àwọn èniyàn ilú Mòro àti gbogbo orìgbó méje lápapọ̀ sílẹ̀ lówọ̀ àwọn ọtá ní àkókò ogun Ifẹ̀ àti Modákẹ́kẹ́ tí ó wáyé láàrin ọdún 1848 sí 1850 nígbà tí àwọn Modákẹ́kẹ́ gbógún tí wọn pé wọn ń ṣẹgbẹ̀ lẹ̀yìn ilú Ilé-Ifẹ̀. Ó tẹ̀ síwájú pé ọ̀nà èbùrú ojú ọ̀nà Eléwéerà ni Ẹwúrù àti àwọn ọmọ ogun tí ó kó sòdí ti ṣẹgun gbogbo àwọn ọlòtẹ̀ tí wọn kò fi rí ààyè wọ̀ ààrin ilú Mòro wá. Ìdí nìyí tí àwọn èniyàn Mòro àti agbègbè rẹ̀ ṣe máa ń gbé Ẹwúrù gégé bí akọ̀nibínrin tí ó ṣẹgun fún wọn nígbà tí ó wà láyé àti kódà lẹ̀yìn ìgbà tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Fún ìmọ̀rírì èyí, apohùn kan sọ pé:

*Ká ríba ti sé
Ká rọ̀nà gbe gbà
Ká má ríkúu màjèsín
Ká má rọgun nílẹ̀ yìí, ó dókèèrè
Káyé ó má ríwa gbé ṣe
Kórí wa ó má gbàbòdè
Kárùn ó má filé wa ṣèbòdí
Àyúnlọ àyúnbọ̀ lówọ̀ ń yenu
Ká máa lọ re
Ká máa bọ re
Ìkọ̀ kì í kọ̀ ejò lésẹ̀
Ká ṣẹgun ilé
Ká ṣẹgun ọ̀de
Ká ṣẹ̀mù tọ̀mọ̀tọ̀mọ̀
Ogun t' Ẹwúrù ṣé
Kó má ṣe gbérí mọ̀*

Nínú àyọ̀lọ̀ yìí ni apohùn ti ń wúre ní mèsàn-án mēwàá fún ìgbáyé-gbádùn gbogbo olùsin òrìṣà Ẹwúrù àti àwùjọ lápapọ̀. Ó ní ìgbàgbọ̀ pé agbára láti ṣẹgun ọtá ń bẹ̀ lówọ̀ òrìṣà Ẹwúrù, ó wá ń rawọ̀ èbẹ̀ pé kí ó jòwọ̀ dákun bá àwọn ṣẹgun ọtá ilé àti ọtá ọ̀de, kí àwọn lè ní ànfààní láti ṣe ọdún tí ń bọ̀ nínú ayọ̀ àti àlàáfíà. Èyí ń ṣàfihàn bí wọn ṣe gbà pé akíkanjú ajagunṣẹgun ni òrìṣà Ẹwúrù tí àwọn ń sìn gégé bí akọ̀nibínrin tí ó tó gbangba sùn lóyẹ̀.

Agbára síṣọ̀ Ilú di Olókìkì

Yorùbá bọ̀, wọn ní “A kì í perí ajá kí a má perí ìkòkò tí a fi sè é”. Báyii gan an ni ọ̀rọ̀ rí láàrin ilú Mòro àti Ẹwúrù. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé àwọn ọmọ̀ agboolé Baálẹ̀ tí wọn jẹ̀ àrọ̀mọ̀dọ̀mọ̀ Láọ̀bú (Ìdílé Arówóosílẹ̀ àti Arówó-ẹ̀lẹ̀dẹ̀) ni wọn sùn mọ̀ Ẹwúrù típétípé ní ìgbà ayé rẹ̀ ní ilú Mòro sùgbọ̀n iwádìí fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé gbogbo ará ilú Mòro ni wọn fẹ̀ràn rẹ̀ bí ojú, tí ó sì jẹ̀ pé gbogbo wọn ni wọn máa ń kó ipa takuntakun nínú àjòdún àti ibọ̀ rẹ̀ lẹ̀yìn tí ó di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Oládélé (1986:37) tilẹ̀ ṣàlàyé pé iyàwó gbogbo ará ilú Mòro ni Ẹwúrù jẹ̀ nítorí pé Láọ̀bú tí ó dá ilú Mòro sílẹ̀ ni ó ṣe ọ̀dẹ̀ ló inú ìgbà tí ó sì pàdé obínrin tí ó ní ọ̀mú méréndínlógún láyà, èyí tí í ṣe Ẹwúrù. Májẹ̀mú sì wáyé láàrin àwọn méjèjèjì pé tí ilú Mòro bá ń fẹ̀ ìṣẹgun àti ìtẹ̀síwájú, wọn gbódò máa tójú ọ̀n

gégé bí iyàwó lódè ọkọ, èyí tí wọn sì n ẹ di òní olóní. Èrì yìí ni ó fi ọrò onímò yìí múlẹ pé gbogbo ọmọ bíbí ilú Mòro ni wọn gba Ẽwúrù gégé bí akonibinrin. Idí nìyí tí wọn fi máa n ki ẹnìkẹni tí ó bá jẹ ọmọ ilú Mòro pé:

*Mòro, ọmọ Ẽwúrù
Ọmọ àtètèkàn
Tí a bá n ti Ilé-Ifẹ é bọ*

Láàrin àwọn ilú tí a mò sí orígbó méje ní ìjọba ìbílẹ̀ Àríwá Ifẹ̀ (Ifẹ North Local Government), oníkálùkù ni ó ní ohun kan pátó tí a mò mò wọn. Kò sí àníàní pé Ẽwúrù ni a mò mò ilú Mòro, ó sì jẹ ohun pàtàkì tí ó sọ ilú Mòro di gbajúmò àti olókíkí látàrí bí Lísàbí ẹ jẹ sí ilẹ̀ Ẽgbá àti bí Ọgèdèngbé ẹ jẹ sí àwọn Ìjẹ̀sà. Akonibinrin tí ó sọ ilú Mòro di ilúmòóká ni Ẽwúrù jẹ, ní pàtàkì jùlọ, ní ayé àtíjọ, ààrin ọjà ní ọjú títì gbalasa ni ọjúbọ rẹ wà lẹyìn ìgbà tí ó di òrìsà àkúnlẹbọ. Bí ó tilẹ̀ jẹ pé wọn n bọ àwọn òrìsà mǐràn ní ilú Mòro sùgbón ìbọ tàbí àjòdún tí ó jẹ mó òrìsà Ẽwúrù ni iwádìí fi yé wa pé ó gbajúmò jù tí tonílẹ̀-tàlẹjò sì máa n péjú sí ibi pòpòsìnshìn ayeye ọdún rẹ láti sàmì sí gbogbo àtìlẹyìn tí ó ẹ fún ilú Mòro ní ìgbà ayé rẹ.

Ní iparí, láti wa ọkọ àwọn kókó tí a ménù bà yìí gúnlẹ̀ ni a fi yan tíòrì Àbùdá-Akoni láàyò láti fi ẹ itupalẹ̀ isẹ̀ iwádìí yìí.

Àgbálogbábò

Nínú isẹ̀ iwádìí yìí, a gbìyànjú láti wo isàfihàn agbára akonibinrin òrìsà Ẽwúrù ní ilú Mòro àti agbègbè rẹ. Itàn àtẹnudẹnu kan fi yé wa pé obinrin tí wọn fẹ̀ gégé bí iyàwó wá sí ilẹ̀ Baálẹ̀ ní ilú Mòro ni Ẽwúrù, tí ó sì ẹ isẹ̀ takuntakun láàrin àwùjọ, kí ó tó di òrìsà àkúnlẹbọ. Itàn, ibọ, oríkì àti orin rẹ̀ tí a gbéyèwò ni ó kún fófó fún ipa mánìgbàgbé tí ó n kó fún ilọsíwájú àti ìdàgbàsókè ilú Mòro àti agbègbè rẹ̀ gégé bí akonibinrin. Ohun tí isẹ̀ yìí gbìyànjú láti ẹ ni láti fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé ipa àwọn obinrin láàrin àwùjọ kò ẹ é fi ọwọ̀ rọ̀ sẹyìn rára nítorí pé bí a ẹ ní akoni (Hero) bẹ̀e náà ni a ní akonibinrin (Heroine) èyí tí Ẽwúrù tí isẹ̀ yìí dá lé jẹ ọkan nínú wọn. Bákàn náà, isẹ̀ yìí jẹ kí a mò pé bí a bá fi ààyè gba àwọn obinrin, tí a kò sì fi ẹtọ̀ wọn dùn wọn, àwọn náà ní ipa pàtàkì láti kó látàrí àbùdá àti agbára tí Èdumàrè fi jínkí wọn. Idí nìyí tí a fi yan tíòrì yìí láàyò fún isẹ̀ iwádìí yìí. Lákòótán, isẹ̀ yìí fi òtẹ̀ le pé akonibinrin àti òrìsà pàtàkì ni Ẽwúrù jẹ ní ilú Mòro àti agbègbè rẹ.

Abená-Ìmò

Nónbà	Orúko	Ipò	Àdírẹ̀sì	Isẹ̀	Ojọ Orí	Ojọ Ìwádìí
1.	Akintóyè Jacob	Olùsìn	Ilé Baálẹ̀	Olùkó	57	12/3/2025
2.	James Oládipúpò Olásúnkànmí	Àgbà ilú	Arówóosílẹ̀, Ilé Baálẹ̀ Mòro	Àgbẹ̀	71	07/2/2025
3.	Jimoh Oládélé	Abọrẹ̀	Ojú Ẽwúrù, Mòro	Àgbẹ̀	78	26/2/2025
4.	Marcus Ojọ Adéyeyè	Àgbà ilú	Ilé Àdẹ̀, Mòro.	Akòwé	70	07/2/2025
5.	Moníléolá Oyèlékè	Ìyálóòsà	Òkè Ọ̀sun, Mòro	Alájàpá	60	07/2/2025
6.	Moríléolá	Olùsìn	Ilé Jagun,	Alájàpá	70	2/3/2025

	Rebecca		Edún-àbọn			
7.	Olúṣògá Òjésolá	Àgbà ilú	Agboolé Atééré, Mòro	Òsìṣẹfẹyìntì lenu isẹ olópàá	79	26/2/2025
8.	Olúṣolá Rachael	Apohùn	Òkè Ọṣun, Mòro	Ìṣẹgùn	70	26/2/2025
9.	Sùràjù Tómọrí	Apohùn	Òkè Ọṣun, Mòro	Ìṣẹgùn	70	07/2/2025

Source????

Ìwé Ìtókasi

- Adéoyè, C. L. (1985). *Ìgbàgbọ àti ẹ̀sìn Yorùbá*. Evans Brothers Nigeria Publishers Limited.
- Campbell, J. (1949). *The hero with a thousand faces*. Pantheon Books.
- Deyab, M. C. (2023). *Womanism, definition and history* [Manuscript submitted for publication]. Department of English, Faculty of Arts, Minia University.
- Fátùróti, O. R. (2019). *Ìgbàgbọ àwọn Yorùbá nínú Olódùmarè àti isẹdà èniyàn. Nínú R. Adesuyan, S. M. Rájí, M. A. Fasehun, & I. F. Òjó (ol.), Ẹ̀kọ̀ èdè, àṣà àti lítírésọ̀ Yorùbá (ojú-ìwé 148-169)*. Masterprint Publishers.
- Faturoti, O. R. (2019). Litireso alohun ati esin ibile: Itupale ipo awon orisa ninu asa Yorubá. *Osun Journal of Yorubá Studies*, 4(2), 25-38.
- Frye, N. (1957). *Anatomy of criticism: Four essays*. Princeton University Press.
- Guerin, W. L., Labor, E., Morgan, L., Reesman, J. C., & Willingham, J. R. (2005). *A handbook of critical approaches to literature* (5th ed.). Oxford University Press.
- Mbiti, J. S. (1990). *African religions & philosophy* (2nd ed.). Heinemann.
- Oládélé, B. (1986). *Àwọn oríkì orílẹ̀ Mòro* [Àpilẹ̀kọ̀ fún gbígba oyè imò ìjìnlẹ̀ àkókò]. University of Ilorin.
- Reeve, C. (1990). *The complete Tutenkhanmun: The king, the tomb, the royal treasure*. Random House.

Authors 'Bios

Raphael Ayodeji ADESUYAN is a Professor of Yorùbá Language and Literature at Adeyemi Federal University of Education, Ondo State, Nigeria. He attended Obafemi Awolowo University, Ile-Ife, Osun State, Nigeria, from where he obtained his B.A., M.A. and Ph.D, Yorùbá Language and Literature. He also attended University of Ilorin, Ilorin, Kwara State, Nigeria, from where he obtained his M.A. Yorùbá Language. His teaching, research work and publications focus on Yorùbá language and literature with specialization in syntax and dialectology. He has authored two books and published over forty papers in leading books and journals in Nigeria and abroad. He also served as Chief Editor on the editorial boards of several books and journals. He has attended national and international conferences and presented papers. He is an active member of several professional associations. His current research work focuses on function words in South-East Yorùbá dialects.

Julius Oyewole ADEBOYE a lecturer II of Yorùbá Literature, Culture and Stylistics at Adeyemi Federal University of Education, Ondo, Ondo State, Nigeria, attended Adeyemi College of Education, Ondo, where he obtained his B.A. Ed in Yorùbá. He later obtained M.A and Ph.D in Yorùbá language and literature from Obafemi Awolowo University, Ile-Ife, Osun State, Nigeria. He has published several articles in reputable books and journals. He has attended national and international conferences and presented papers. He is an active member of several professional associations. His current research focuses on contemporary societal challenges through interdisciplinary scholarship. His academic contributions continue to advance the study of Yorùbá literature while promoting its relevance to sustainable societal development.

Recebido em: 03/2026

Aceito em: 30/07/2026

Para citar este texto (ABNT): ADESUYAN, Raphael Ayodeji; ADEBOYE, Julius Oyewole. Àfihàn ẹwúrù gégé bi akonibinrin ilú mòro: ẹrí láti inú lítirésò alohùn yorùbá. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), vol.6, nº Especial II, p.217-231, agosto. 2026.

To cite this text (APA): Adesuyan, Raphael Ayodeji; Adeboye, Julius Oyewole. (august 2026). Àfihàn ẹwúrù gégé bi akonibinrin ilú mòro: ẹrí láti inú lítirésò alohùn yorùbá. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), 6 (Special II): 217-231.